

**ТЕХНОЛОГИЯ ФАНИДАН АМАЛИЙ ДАРСЛАРНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТКАЗИШ МЕТОДИКАСИ**DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.26.95.021>*Шомирзаев Махматмурод Хурамович,**Термиз давлат университети технологик таълим кафедраси доценти,
педагогика фанлари доктори (DSc)*

Аннотация: Мақолада мактаб технология таълимида амалий дарсларни ташкил этиш ва ўтказишда ўқувчилар фаоллигини ошириш орқали уларда ижодкорлик қобилиятларини шакллантиришнинг мазмун-моҳияти ёритилган.

Калит сўзлар: ўқувчи, мактаб, технология, дарс, таълим, амалий, педагогик технология, фаолият, таълим фаолияти, меҳнат фаолияти, ижодий фаолият, ижодкорлик, касб.

**ПРАКТИЧЕСКИЕ УРОКИ ПО ТЕХНОЛОГИИ МЕТОДОЛОГИЯ
ОРГАНИЗАЦИИ И ПОВЕДЕНИЯ***Шомирзаев Махматмурод Хурамович,**Доцент кафедры технологического образования Термезского
государственного университета, доктор педагогических наук*

Аннотация. В статье раскрыта сущность формирования творческих способностей у учащихся за счет повышения активности учащихся при организации и проведении практических занятий в школьной технологии обучения.

Ключевые слова: студент, школа, технология, урок, образование, практическая, педагогическая технология, деятельность, учебная деятельность, трудовая деятельность, творческая деятельность, творчество, профессия.

**PRACTICAL LESSONS IN TECHNOLOGY METHODOLOGY OF
ORGANIZATION AND CONDUCT***Shomirzaev Maxmatmurod Xuramovich,**Associate Professor of Technological Education, Termez State University, Doctor
of Pedagogical Sciences (DSc)*

Summary: The article describes the essence of the formation of creative abilities in students by increasing the activity of students in the organization and conduct of practical classes in school technology education.

Keywords: student, school, technology, lesson, education, practical, pedagogical technology, activity, educational activity, labor activity, creative activity, creativity, profession.

Бугунги бозор иқтисодиёти шароитида ҳар қандай соҳада, жумладан, моддий ишлаб чиқариш соҳасида ҳам ижодий ишловчи ишчи, муҳандис ва техник ходимлар тайёрлаш масаласи энг муҳим масалалардан бири бўлиб турибди. Чунки ҳозирги ишлаб чиқариш жараёнида турли хил муаммоларни ҳал қилишга тўғри келади.

Мактабда, мактаб устахонасида уларнинг олган дастлабки билимлари шу соҳадаги ишларни чуқурлаштиришга ва давом эттиришга бир туртки бўлиши, асос солиши мумкин. Шунинг учун мустақил ҳаётга кириб келаётган ҳар бир ёшга, ўсмирга илмий-техник, иқтисодиёт ва ишлаб чиқариш асосларига оид замонавий билимлар бериш, уларни ақлан ва жисмонан ривожлантириш, меҳнатга ижодий муносабатда бўлишни тарбиялаш муҳим аҳамиятга эгадир. Шу сабабли мактабдаги, ўқув устахоналаридаги машғулотларни шундай савияда ташкил этиш керакки, улар оддий нусха кўчирувчилик, шунчаки бажарувчилик ҳолатида бўлмай, балки ўқувчиларнинг мустақил ва ижодий ишлай оладиган кўринишларда

бўлсин. Яъни, ишни шундай ташкил этиш керакки, бунда ўқувчиларнинг ижодий фикрлаш қобилияти ривожлансин, амалда ижодий олиш кўникмалари таркиб топсин, машғулотларда ўқувчилар янгилик киритишга, ҳеч бўлмаса, янгилик элементларини кирита олишга ўргансин. Чунки ҳозирги ўз-ўзини бошқариш шароитида топқирлик, ташаббускорлик, тадбиркорлик каби ижодий ишлаш қобилиятларига эга бўлган кишилар барча соҳалар учун ҳар қачонгидан ҳам зарурдир. Бу мақсадда ўқитишнинг турли хил илғор шакл ва усулларидан фойдаланиш талаб этилади. Шундай ишлардан бири технология дарсларида янги педагогик технологияларни қўллаш орқали ўқувчиларни мустақил ва ижодкорона ишлашга ўргатиб бориш, уларда бадий ва техникавий ижодкорликка оид меҳнат малакаларини шакллантиришдир. Хусусан технология ўқув фани умумий ўрта таълим мактабларида энг узоқ вақт, яъни биринчи синфдан тўққизинчи синфгача ўқитиладиган оз сонли фанлардан бири бўлиб, бу фанни ўқитиш жараёнида ўқувчиларни ақлий ва жисмоний томондан уйғун ҳолда ривожлантириш кўзда тутилган. Шунинг учун бу фанни ўқитиш ишларига ҳам муҳим вазифалардан бири сифатида қараш зарур. Айниқса технология фани машғулотларида ўқувчиларни амалий ишларни мустақил ва ижодкорона бажаришга ўргатиб боришга алоҳида эътибор қаратиш керак. Бинобарин машғулотларининг самарали бўлиши энг аввало ўқитувчиларнинг машғулотларга қай даражада тайёргарлик кўришига, машғулотларни ўтказишни қандай режалаштиришига ва, ниҳоят, амалга оширишига бевосита боғлиқдир. Бунда, албатта, машғулотларда янги педагогик технологиялардан, хусусан, интерфаол методлардан фойдаланиш ўқувчиларнинг фаоллигини оширишда алоҳида аҳамиятга эгадир.

Педагогика ва психология фанларига оид адабиётларда таъкидлани-шича, умумий ҳолда фаолият деганда кишининг анланган мақсад билан бошқарилиб туриладиган ички (психик) ва ташқи (жисмоний) фаоллигига айтилади. Инсон фаолиятининг мазмуни шу фаолиятни вужудга келтирадиган эҳтиёжларнинг бир ўзи билан эмас, балки фаолият мотивлари билан белгила-нади. Мақсадга эришиш фаоллик талаб қилади. Бу фаоллик эса ирода билан боғлиқдир. Шунинг учун ҳам фаолият воқеаликка бўлган фаол муносабатларнинг шундай шартидирки, бунда яшаб турган одам ва олам ўртасида реал алоқа ўрнатилади. Фаолият ўйин фаолияти, таълим фаолияти ва меҳнат фаолияти турларига бўлинади. Ўйин фаолияти ҳаракатли вақлий ўйинлардан ташкил топади. Таълим фаолияти эса субъектни ўрганиш мақсад қилиб олинган ўзига хос фаолият бўлиб, бу фаолият билим олиш, кўникма ва малакалар ҳосил қилиш билан яқунланади. Меҳнат фаолияти, бу – маълум бир ижтимоий фойдали моддий ёки маънавий маҳсулотни ишлаб чиқаришга йўналтирилган фаолият туридир.

Шу ўринда технология дарслари жараёнида қўлланиладиган куйидаги фаолият турлари ҳақида ҳам тўхтаб ўтишни жоиз деб топдик.

Ижодий фаолият анча кенг маънодаги тушунчадир. Бу фаолият меҳнатнинг ижодий йўналиши (меҳнатни ташкил этиш, унинг мазмуни, усулларини тадқиқ этиш) билан тавсифланади. Ижодий фаолият ечими илгари маълум бўлмаган масалаларни қўйишни ёки фикрларни шакллантиришни тақозо этади. Муаммони ечишга қаратилган ижодий фаолият муаммо ечимларини топиш, таққослаш ва танлаш – изланувчанлик кўринишига эгадир.

Конструкторлик ва технологик фаолият эса инсон томонидан ижодий масалаларни бажариш, бунда буюмни конструкциялаш, уни тайёрлаш технологиясини ишлаб чиқишни ва амалга оширишни билдиради. Бу ишларнинг натижаси сифатида юзага келадиган янгилик субъектив ва объектив, яъни ўзи учун ёки жамият учун бўлиши мумкин.

Америкалик психолог Ж.П.Гилфорднинг фикрича ижодкорлик фақатгина талантли, буюк шахсларгагина эмас, балки оддий, нормал ҳолдаги ҳар бир инсонга хос бўлган хусусиятдир. Бу фикрни ўзларининг илмий тадқиқотла-рида

М.Г.Давлетшин, В.В.Давидов, А.Н.Лук, А.Я.Пономарёв, К.В.Кудрявцев каби тадқиқотчилар ҳам тасдиқлаган.

Академик Б.Кедровнинг ёзишича, ижодкорлик – билиш жараёнида инсон онгида юзага келадиган психологик тўсиқларни енгиб ўтишдан иборат. Шундай қилиб, ижодий фаолият фавқуллодда мураккаб психологик жараён бўлиб, бир қатор ички ва ташқи, объектив ва субъектив омиллар, хусусиятлари билан ифодаланади. Буларга ижодий жараённинг турли босқичларида ақлий фаолиятнинг, ички туйғу (интуиция) ва ҳаёлот (фантазия)нинг ривожланганлиги қай даражада эканлиги кабиларни кўрсатиш мумкин.

Таниқли ўзбек психолог олими Э.Ғ.Ғозиевнинг фикрича ижодий ишларда тафаккурнинг мустақиллиги катта аҳамиятга эга. “Тафаккурнинг мустақил-лиги деганда, - деб таъкидлайди профессор Э.Ғ.Ғозиев, - кишининг шахсий ташаббуси билан ўз олдига конкрет мақсад, яъни вазифалар қўя билиши, уларюзасидан амалий ва илмий характердаги фараз (гипотеза)лар қилиш, натижани кўз олдига келтира олиш, қўйилган вазифани ҳеч кимнинг кўмагисиз, кўрсатмасисиз, ўзининг ақлий изланиши туфайли турли йўл, усул ва воситалар топиб мустақил равишда ҳал қилишдан иборат ақлий қобилиятини тушуниш керак”.

Таниқли психолог К.В.Кудрявцевнинг фикрича, техник тафаккур техник ижодкорликнинг асосини ташкил этади[4]. У техник тафаккурни масала шартини англаш ёки тушуниш, уни ҳаёлан тасаввур қилиш ва амалда бажара олиш қобилиятларидан иборат, деб ҳисоблайди. Демак, юқоридаги фикрларга асосланиб, шуни айтиш мумкинки, ижодий фаолият натижаси болалар ва катталардаги тафаккур доирасига боғлиқ экан. Тафаккур доираси қанча кенг бўлса, мустақил бўлса, ижодкорлик ҳам, ижодий фаолият ҳам шунча юқори савияда бўлади.

Маълумки, ҳар қандай ижодий фаолиятнинг пировард натижаси бирор янгиликни, ихтирони кашф этиш билан тугайди. Мазкур кашфиёт ўз мазмунига кўра объектив (ҳамма учун янгилик), субъектив (фақат ўзи учун янгилик), хусусий (фақат ўзи ёки алоҳида-алоҳида ҳолда фойдаланиш) ва умумий ёки ижтимоий (бутун жамият ёки кўпчилик фойдалана оладиган) кўринишларда бўлади. Агар катталарнинг ижодий фаолияти кўпинча объектив ва ижтимоий кўринишдаги янгиликларни кашф этиш билан тугалланса, ўқувчилардаги бундай ижодий фаолият натижалари эса кўпинча субъектив ҳамда хусусий кўринишдаги янгиликларни яратиш билан ниҳоясига етади. Шуни алоҳида таъкидлаш зурурки, айрим ҳолларда ўқувчиларнинг ижодий фаолияти ҳам объектив янгиликларни яратиш билан боғлиқ бўлиши мумкин. Шунга кўра болалардаги, яъни ўқувчилардаги ижодкорлик қобилиятини шартли равишда уч хил даражага бўлиш мумкин:

1-даража – қуйи даража. Бунда ўқувчилар томонидан топиладиган янгиликлар асосан субъектив кўринишда бўлади. Яъни бунда ўқувчилар илгаридан маълум бўлган янгиликларни бошқатдан “кашф” этадилар. Натижада бу янгилик фақат шу ўқувчининг ўзи учунгина янгилик бўлади. Бироқ бу жараён ҳам осон кечмайди. Чунки мазкур жараёнда ҳам ўқувчи кучли психологик ҳолатларни – масала моҳиятини тушуниш, англаш, тасаввур этиш, масала ечимини қидириш, айрим ечимларни таққослаш каби жараёнларни бошидан кечиради. Шу сабабли, гарчи, натижа илгаридан маълум бўлса ҳам, айнан шу натижага келишнинг ўзиёқ ўқувчида келгусида уни объектив ижодий фаолиятга ўтиши учун замин вазифаси бўлиб хизмат қилади.

2-даража – ўрта даража. Бунда ўқувчилар томонидан топилган янги-ликлар ҳам субъектив, ҳам объектив кўринишларда бўлади. Яъни бу даражага эришган ўқувчиларда янгилик яратиш усулларини бир мунча яхши эгаллаганлик, янгилик яратиш соҳасида бир мунча тажрибалар ҳосил тўпланган ҳолатларини кузатишимиз мумкин. Шу даражага эришган ўқувчиларга келгусида яхши эътибор берилса, уларнинг ижодкорлик қобилиятлари янада ривожлантирилса – улар айрим қийинчиликларни енгиб ўтиб, учинчи, яъни энг юқори даражага чиқа

оладилар.

3-даража – юқори даража. Бунда ўқувчиларнинг топган янгиликлари асосан объектив кўринишида бўлади. Бироқ бу даражага эришиш осон эмас. Бунинг учун аввало ўқувчининг ўзида интилиш, қизиқиш бўлиши, ўқитувчи эса буни ўз вақтида пайқай олиши ҳамда ўқувчининг ижодкорлик қобилиятини ўстириш тадбирларини амалга ошириб бориши керак.

Маълумки, V-VII синфларда технология фани бўйича ўқув дастурида ўқувчиларнинг иш усулларини ўрганишлари ва меҳнат малакаси ҳосил қилишлари учун турли хил амалий машғулотлар ўтказиш ва буюмлар ясаш кўзда тутилган. Маълумки, бу синфларда, янги ўсмирлик даврида айна бир хил ёшдаги ўқувчилар ўзларининг ақлий ва жисмоний ривожланиш хусусиятларига кўра турлича тушуниш, фикрлаш ва иш бажариш қобилият-ларига эга бўладилар. Буни айниса, амалий ишларни бажаришда ҳисобга олиш зарур. Шу сабабли технология фани дарсларида ўқувчиларнинг амалий, ижодий ишларини ташкил қилишда улар томонидан тайёрланадиган буюмларни тузилиши, уларнинг қисмларини бириктириш усуллари, уларни тайёрлашда ишлатиладиган материалларнинг, иш асбоблари ва иш усуллари-нинг турлари ҳамда сонига қараб қуйидаги 5 та тоифага ёки даражага бўлиб олиш мақсадига мувофиқдир:

1. Бир деталли энг оддий буюмлар. Буларга кўрсаткич таёкча, қистирма, чизгич, зулпин каби буюмларни киритиш мумкин.

2. Бир-икки хил материалдан тайёрланадиган кўп деталли оддий бирикмали буюмлар. Буларга куракча, қутича, замбил, пол ювгич (швабра), нутромер, кронциркуль каби буюм ва асбобларни кўрсатиш мумкин.

3. Бир ёки бир неча хил материаллардан тайёрланадиган кўп деталли, мураккаб бирикмали буюмлар. Буларга сурат ромчалари, ром, эшик, дарвоза, курси, сандик, сандал каби буюмларни мисол қилиб кўрсатиш мумкин.

4. Оддий механизмли буюмлар. Буларга дастаки – қўл тискилари, винт-ли котиргичлар, коловорот кабилар мисол бўлади.

5. Ҳаракатланувчи буюмлар ва радиоқурилмалар. Бу тоифага механик ёки электр қурилма ёрдамида ҳаракатланадиган, радио орқали бошқариладиган автомобиль, трактор, кема, самолёт, ракета моделлари, турли хил ўйинчоқлар, роботлар, радио сигналларни тарқатувчи, қабул қилувчи, овоз ва тасвирларни ёзиб олувчи ва қайта эшиттирувчи ҳамда кўрсатувчи қурилмалар ва шу кабиларни киритиш мумкин.

Шуни ҳам алоҳида таъкидлаш зарурки, айнан бир хил номдаги буюм ёки қурилма ўзининг тузилиши ва бадиий ишланишига кўра мураккаброк кўринишларда бўлиши ҳам мумкин. Шу сабабли бу даражаланишни умумий ҳолда тузилган деб қараш ўринлидир. Бинобарин, ўқувчилар томонидан тайёрланадиган буюмларни бундай оддийдан мураккабга қараб борувчи хусусият асосида даражаларга бўлиб олиниши уларнинг ўсмирлик давридаги ақлий ва жисмоний ривожланиш жараёнидаги ўзгаришларга мос ҳолда беш хил йўналиш бўйича мустақил амалий, ижодий машғулотларни ташкил этиш имконини беради. Бу эса ўқувчиларнинг зерикмай, толиқмай, ўз имконият-лари даражасида ишларига катта ёрдам беради. Бунда 1-2-3-даражали буюмларни V-VII синф ўқувчилари билан ҳар қандай ўқув устахонасида ясаш, бинобарин кам куч, материал ва вақт сарфлаган ҳолда уларнинг амалий фаолиятини, шу билан бирга ижодкорлик фаолиятларини сезиларли даражада фаоллаштириш мумкин. 4-5-даражали буюмларни ясаш эса кўпроқ юқори синф ўқувчилари-га мос келади ва бой моддий-техник таъминот, ўқувчи ва ўқитувчиларнинг олдиндан маълум тайёргарлиги бўлишини тақозо этади[8].

Юқоридагилардан кўринадики, ўқувчиларнинг ижодий ишларини, ижодий фаолиятини ташкил этиш мураккаб жараён бўлиб, бу жараённинг ўзига хос педагогик ва психологик жиҳатлари, томонлари мавжуддир. Жумладан, психологик жиҳат инсондаги маълум ижодий қобилиятнинг юзага келиши ва

ривожланиши (масалан, бирор фикрни ўзгартириш, бошқа соҳада қўллаш олиш; муаммони кўра олиш ва баҳолаш; объектнинг тузилишини идрок қилиш; маълум нарсаларни четлаб ўтиб янги ёндашиш усуллари яратиш; стандарт ҳолатни янги кўра олиш; ҳодисалардаги янги боғлиқликларни топиш ва ҳ.)дан иборат бўлса, педагогик жиҳат муайян ижодий фаолиятга жалб этиш, бу фаолиятнинг мазмуни, уни ташкил этиш усуллари ва шароитларини ишлаб чиқиш, бу фаолиятнинг инсонга кўрсатган таъсирини ўрганишдан иборат. Юқорида таъкидланганидек, ижодкорлик тушунчаси кенг қамровли бўлиб, ижодкорлик деганда инсоннинг эҳтиёжлардан келиб чиққан ҳолда табиий ва маънавий дунёни ўзгартириш фаолияти тушунилади. Демак, ижодкорлик инсоннинг янгилик яратиш, илгари мавжуд бўлмаган нарсаларни яратиш, қонуниятларни очиш, уларни сифат жиҳатдан янгилаш соҳасидаги фаолиятидир. Шундан келиб чиқиб биз ўқувчиларнинг ижодкорлик фаолияти деганда айнан уларнинг янгилик ёки унинг элементларини яратиш ва уни қўллашга оид фаолиятини ифодалашни тушунамиз.

Маълумки, техник ижодкорлик ҳақида гап кетганда ихтиро, ихтирочилик рационализаторлик таклифи каби атамалар қўлланилади. Ҳақиқатан ҳам булар шу ижодкорлик турини ифодаловчи асосий тушунчалардир. Шунинг учун бу тушунча – атамаларни ўқувчиларга тушунарли тарзда ифодалаб бериш мақсадга мувофиқдир.

Ихтиро деганда халқ хўжалиги ёки мамлакат муҳофаази учун фойдали бўлган, тубдан фарқ қилувчи техник ечимга эга бўлган янгилик тушунилади.

Рационализаторлик таклифи эса илгаридан маълум бўлган ихтиро-ларни маълум бир корхона, муассаса фаолиятига жорий этиш билан боғлиқ бўлган, юқори самара берадиган (материаллардан, вақтдан иш кучидан, иқтисод қилишга ёки маҳсулот сифатини оширишга қаратилган) янгиликдан иборат. Юқоридаги атамалар билан бир қаторда ўқувчиларга техника, технология каби атамаларнинг ҳам маъносини билдириш зарур (бу атамаларнинг изоҳи кейинги бобда берилган).

Ихтирочилик – ижодкорликнинг, ижодий фаолиятнинг муҳим кўринишидир. Ижодкорликка бўлган эҳтиёж психофизиологик жиҳатдан қаралганда, ўз ривожланишида бир нечта босқичларда амалга ошади. Булардан биринчиси майл бўлиб, у эҳтиёжнинг энг содда шакли ҳисобланади ва инсон томонидан онгли бошқарилади. Иккинчи, нисбатан юқорироқ ривожланиш босқичи бўлган ҳавас ҳам инсон томонидан онгли бошқарилиб, шахсни маълум буюм ёки ҳодисага нисбатан муносабатлари мажмуасини англайди. Учинчи, энг мураккаб босқич бўлган қизиқиш хоҳиш ва у билан боғлиқ бўлган тушунчалар асосида юзага келади. Қизиқиш ҳаётдаги ташқи таъсирлар, шахс фаолияти ҳамда таълим-тарбия жараёни таъсирида шаклланиб боради. Бу ҳолатлар психологик омиллар – диққат, идрок, тушунча, хотира, фикрлаш, сезги ва ирода ҳислатларига сезиларли таъсир кўрсатиб, шахснинг шаклланишида алоҳида муҳим аҳамият касб этади.

Буюмларни тайёрлашга ва улардан фойдаланишга қўйиладиган техник-технологик ҳамда дизайн талаблари. Технология дарсларида ўқувчиларнинг мустақил амалий ишларини, ижодий ишларини ташкил этиш ва фаоллаштиришда дизайн, яъни техник эстетика ёки бадий конструкторлик элементларидан фойдаланиш ҳам яхши натижалар беради. Чунки дид билан, чиройли ва бежирим қилиб ишланган буюм ўқувчини завқлантиради, ўзига бўлган ишончини мустаҳкамлайди[9].

“Дизайн” – инглизча сўз бўлиб, у фикр, лойиҳа, конструкция, расм, бадий тузилиш каби маъноларни билдиради. “Дизайн” дейилганда рассом-конструкторнинг саноатдаги бадий-конструкторлик фаолияти, унинг иш услуби ва уларни ишлаб чиқаришда қўллаш тушунилади. Дизайннинг мақсади янги турдаги гўзал, манзарали, жамият талабларига жавоб берадиган, қўлланиши оддий ва осон бўлган маҳсулотлар яратишидир. Шу сабабли дарсларда дизайн

элементларидан фойдаланиш ўқувчиларнинг меҳнат, ижод-корлик малакасини оширишга, уларда гўзаллик, нафосат туйғусини тарбиялашга ёрдам беради. Шунингдек, тайёрланадиган буюмларнинг кўринишини яхшилашга, улардан фойдаланишдаги қулайликларни орттиришга хизмат қилади. Шу жиҳатдан олганда дизайн бадий конструкторлик ва эргономика фанлари билан ҳам узвий боғланган.

Кузатишларимизга асосланиб шуни алоҳида қайд этиш мумкинки, тайёрланадиган буюмлар, асбоблар ва қурилмалар муайян тузилишига қараб конструктивлик, тежамкорлик, ишланувчанлик, қўлланувчанлик ва гўзаллик каби техник-технологик ҳамда дизайн талабларига жавоб бериши зарур. Шуни назарда тутиб ўқувчиларга олдиндан шу ҳақда маълумот бериш, бу тушунчаларни уларга мос келадиган мазмунда изоҳлаб бериш мақсадга мувофиқдир. Ўз фаолиятимизда биз бу тушунчаларни қуйидагича изоҳладик.

Конструктивлик дейилганда буюмнинг иложи борича оддий, қулай тузилишга эга бўлиши, унинг турғунлиги, мустаҳкамлиги ва ишончилиги тушунилади.

Тежамкорлик дейилганда кам куч, материал ва вақт сарфлаб арзонроқ маҳсулот тайёрлаш жараёни назарда тутилади.

Ишланувчанлик ишлатиладиган материалларнинг механик хусусиятлари тайёрланадиган буюмларни содда иш усуллари ва амалларидан фойдаланиб, тез ва осон ясашга мос келишини билдиради.

Қўлланувчанлик буюмдан фойдаланишдаги қулайликлар, унинг бошқа буюмлардан афзаллик томонлари, қўшимча вазифаларни бажара олиш имкониятлари мавжудлиги каби билан ифодаланади.

Гўзаллик буюмларнинг ўлчамлари, табиий ва сунъий ранглари мутаносиб, кўриниши чиройли бўлиб кишида ёқимли ҳис уйғотадиган ҳолатни ифодалайди.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, ишланувчанлик буюмга материал танлашда, қолганлари эса буюмни лойиҳалаш ва тайёрлаш жараёнида эътиборга олинishi зарур бўлган иш мезонларидир. Шундай қилиб, айтилган бу фикрлардан технология дарсларида ўринли фойдаланиш, шубҳасиз, ўқувчиларнинг ижодий ишларини ташкил этишда қўл келади, деб ўйлаймиз[12].

Технология дарсларида V-VII синф ўқувчиларига ёшларига мос ҳолда нақшлар, уларнинг турлари, нақш солишда ишлатиладиган бўёқлар, асбоблар, иш усуллари ҳақида тушунча бериш, амалий ишлар ўтказиш ва бунда халқ амалий санъатига оид маълумотлардан фойдаланиб бориш мақсадга мувофиқдир[14].

Ишни дастлаб V синфда фанер ёки юпка тахтага куйдириб ишлаш усули билан расм солишдан бошлаш мумкин. Бунинг учун олдин фанер ёки тахта юзасига қалам билан керакли расм чизилади. Бундай расмларни ўқувчиларнинг ўзлари мустақил равишда чизишлари ёки тайёр ҳолдагисидан кўчириб олишлари мумкин. Шундан сўнг куйдирувчи асбоб ёрдамида расмлар қайтадан чизиб чиқилади, яъни куйдирилади. Сўнгра юза лакланади.

VI синфда эса ўқувчиларга наққошлик сир-асрорлари, бўёқларнинг турлари, бу ишларда зарур бўладиган асбоб-ускуналарнинг тузилиши, ишлатилиши ҳақида тушунча бериб, иш усуллари ўргатиш мумкин.

Маълумки, фанер ёки тахтага бўёқ ёрдамида нақш солишдан аввал унинг юзаси силликланади, сўнгра фон берилади ёки “сирланади”, яъни маълум бир рангдаги бўёқ билан бўялади. Айрим ҳолларда эса юза қалинроқ қоғоз билан қопланиши ҳам мумкин. Шундан сўнг тайёр бўлган юзага андоза ёки тўғридан-тўғри қўл ёрдамида қалам билан шакл туширилади ва устидан бўёқ юргазилади. Кейинчалик ўқувчиларнинг малакаси ошиши билан айрим шаклларни қалам ишлатмасдан бир йўла бўёқлар ёрдамида ҳосил қилиш мумкин.

VII синфда эса ўқувчиларга ганч ва ёғоч ўймакорлигига оид ишларни ўргатиш мумкин. Бунда ишни дастлаб ёғоч ўймакорлигидан бошлаш ва ўқувчиларда маълум малака ҳосил бўлгач, ганч ўймакорлигига ўтиш лозим. Чунки ёғочда

киска вақт ичида кескин ўзгаришлар бўлмайди. Ганч эса тезда қотиб қолади, натижада иш вақтида у уқаланиб кетади ва шакл сифатли чиқмайди. Етарли ўйиш малакасига эга бўлмаган ўқувчи эса ганчга тезда си-

фатли шаклларни тушира олмайди. Гап буюмларни бадиий безаш, наққошлик ёки ўймакорлик ҳақида кетар экан, шубҳасиз, орнамент, инкрустация, мозаика каби сўзларни эшитамиз ва қўллаймиз. Дарҳақиқат булар ўша ишларнинг асосини ташкил этувчи тушун-чалардир. Маъно жиҳатидан олганда, бу сўзлар бир-бирига яқин туради. Улар асосан бажариладиган ишларнинг турини, кўламини фарқлашда ишлатилади. Масалан, “орнамент” лотинча сўз бўлиб, у безамоқ деган маънони билдиради. Кенгроқ маънода оладиган бўлсак, орнамент бу турли хил шакллар, безаклар ёки уларнинг айрим элементлари – қисмларини бир текисда, тартибли равишда такрорланиб келишидан ҳосил бўладиган нақшлардир.

Инкрустация эса ишлов бериладиган юзанинг айрим қисмларини ўйиб олиб, уларга турли хил рангдаги шиша, пластмасса, суюқ, тош, металл каби материалларнинг парчаларини қадаш – жойлаштириш орқали ҳосил қилинган нақшлардир (масалан, миллий пичоқларнинг дастасидаги нақшлар ва ш.к.). Юзасига шпонларни елимлаб ёпиштириш усули билан ҳосил қилинган нақшлар эса маркетри, агар бу нақшлар паркет пол кўринишида бўлса паркетри деб айтилади. Ўзида маълум бир маънони ифода этувчи нақшлар йиғиндиси эса мозаика деб юритилади. Мозаика кўпинча ҳажмий кўринишда бўлади. Юқоридагилардан кўринадик, наққошлик ва ўймакорлик ишларида орнамент асосий тушунча ва усул бўлиб хизмат қилади. Тасвирланадиган безакларнинг турлари ва маъносига қараб, орнаментлар геометрик, наботий, жонивор шакли, тамғали, ҳаёлий ва аралаш усулларда ишланган нақшларга бўлинади. Номларидан ҳам кўриниб турибдими, геометрик орнамент тўғри, эгри ва синиқ чизиқлар, айлана, бурчак каби турли хил геометрик шакллардан; наботий орнамент – турли хил гуллар, ўсимликлар, уларнинг пояси, барги ва меваларидан; жонивор шаклиорнаментлар эса турли хил қушлар, ҳайвонлар ва бошқа жониворларнинг тўлиқ ёки қисман туширилган тасвирларидан иборат бўлади. Тамғали орнаментларда турли хил белги, тамға, нишонлар тасвирланган бўлади. Ҳаёлий орнаментлар наққош ёки ўймакорнинг ўз ҳаёлот, қизиқиши ва хоҳиш-истаклари асосида чизилган бўлади. Аралаш усуллардаги орнаментларда эса юқорида келтирилган тасвирлардан фойдалана-ниб, эркин тарзда чизилган нақшлар ўрин олади. Шунинг эслатиб ўтиш ўринлики, Осиё халқлари хунармандлари қадимдан асосан геометрик ва наботий орнаментлардан ҳамда уларнинг ўзаро аралаштири-лиши билан ҳосил қилинган ислимий орнаментлардан фойдаланиб келганлар. Булардан ташқари тузилишига кўра орнаментлар буюмларнинг четларини қамраб олувчи тўғри, эгри ёки синиқ тасмасимон (ҳошиясимон); буюмнинг юзасини тўлиқ қопловчи (масалан, геометрик тўрсимон нақшлар); розет, яъни бирор турдаги геометрик шакл – айлана, ромб, квадрат, уч бурчак ичига чизилган нақшлар кўринишида ҳам бўлади. Булар одатда ёпиқ, берк нақшлар деб ҳам айтилади. Юқорида билдирилган фикрлардан кўриниб турибдими, технология дарсларида халқ амалий санъати усулларидан фойдаланиш учун ўқитувчиларимиз бир қатор тайёргарлик ишларини, тадқиқотчиларимиз эса бу ишлардан унумли, фойдаланиш йўллари, усуллари, воситаларини аниқлаб беришлари, бу соҳадаги ишларни тартибга солишлари керак.

Хулоса қилиб шунини алоҳида таъкидлаш керакки, умумтаълим мактабларида бошқа фанлардан фарқли равишда технология фани машғулотларида ўқувчиларнинг фаоллигини ошириш орқали уларда ижодкорлик қобилиятларини шакллантиришда катта имкониятлар мавжуд. Чунки технология фани машғулотларида назарий таълим амалий таълим билан узвий боғлаб олиб борилади. Бу ўқувчиларнинг мустақил ишлашини, имконият даражасида ўз қобилиятини намоён этишни таъминлайди. Ўқувчилар машғулотлар давомида ўзлари яратган буюмларни

кўриб кувонади, ёнидаги ўртоқлари ясаган буюмлар билан таққослайди, ютуғидан мағрурланади, камчилиги бўлса тўғрилайди. Бу эса ўқувчиларни мустақил шахс бўлиб камолга етишишларидаги илк қадамлари бўлади. Бундай ишларни ташкил этишда ўқитувчининг маҳорати, хусусан, машғулот кўринишига қариб ўқитиш шакллари ва методларини танлаши ва қўллаши муҳим аҳамиятга эгадир.

Юқорида баён қилинган хулосаларга асосан куйидагиларни тавсияларни келтириш мумкин:

1. Технология фанида амалий машғулотлар ҳажми ва мавқеи жиҳатидан асосий ўринни эгаллайди. Амалий машғулотларда ўқувчиларга ишлаб чиқариш асосларига оид билим берилади, кўникма ва малакалар сингдирилади. Бунда уларга турли хил асбоб-ускуналар ва иш усуллари ҳамда буюмлар ясаш усуллари ўргатилади. Шунинг учун ўқитувчи ҳар бир дарсга пухта тайёргарлик кўриши, дарсда ўқувчиларнинг хавфсизлигини таъминлайдиган шароитларни яратиши керак.

2. Технология фанида амалий машғулотларни ташкил этиш ва ўтказишнинг бир қатор усуллари мавжуд. Булар жумласига машқ қилиш, амалий иш, лаборатория иши кабилар киради. Амалий машғулотларни ўтказишдаги асосий усул – инструктаж усулидир. Юқорида айтилган методлар намойиш қилиш ва иллюстрация методлари билан қўшиб олиб борилса – дарсларнинг самарадорлиги таъминланади.

3. Амалий машғулотларда ўқитувчи ўқувчиларни ҳар бир ишни, меҳнат топшириғини мустақил ва ижодий бажаришга одатлантириб бориши зарур. Бунинг учун дарсда ўқитишнинг турли фаол усуллари қўллашга тўғри келади.

Мамлакатимизда таълим соҳасида катта ўзгаришлар рўй бермоқда. Буни таълим тизимини ислоҳ қилишга қаратилган директив ҳужжатлар, таълим стандартлари, ўқув дастурлари ва яратилаётган адабиётлар ҳамда кад ростлаётган янги таълим муассасалари мисолида яққол кўриш мумкин. Шу билан бирга ўз ечимини кутиб турган айрим ишлар ҳам мавжуд. Шулардан бири дарсларда ўқувчиларни мустақил фикрлашга ва ижодкорлик фаолиятига ўргатишнинг янада самаралироқ шакл ва усуллари ишлаб чиқиб, ҳаётга татбиқ этишдир.

Адабиётлар:

1. Бабанский Ю.К. Ҳозирги замон умумий таълим мактабида ўқитиш методлари. Т.: Ўқитувчи, 1990. – 232 б.

2. Балл Г.А. Теория учебных задач: Психолого-педагогический аспект. М.: Педагогика, 1990. – 184 с. 120.

3. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. М.: Педагогика, 1989. – 192 с.

4. Зиёмухаммедов Б. Илғор педагогик технология: назария ва амалиёт. Т.: Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти, 2001. – 78 б.

5. Йўлдошев Ж.Ф., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари. Т.: Ўқитувчи, 2004. – 236 б.

6. Шомирзаев М.Х. Мактабтехнологиятаълимидамиллийхунармандчиликнинг спектрал-вариатив компонентларини фанлараро такомиллаштириш. Монография. – Т.: Tafakkur, 2020. – 340 б.

7. Шомирзаев М.Х. Технология обучения народному-прикладному искусству, трудовое и эстетическое воспитание учащихся V-VII классов общеобразовательных школ. Монография. – Т.: Yangi nashr, 2019. – 144 с.

8. Шомирзаев М.Х. Ўқувчиларда халқ хунармандчилиги касбларига қизиқишни фанлараро шакллантириш омиллари // Мактаб ва ҳаёт. – Т., 2019. – 6-сон. – Б. 23-24.

9. Шомирзаев М.Х. Таълим технологияларидан фойдаланиш муаммолари // Замонавий таълим. – Т., 2019. – 9 (82)-сон. – Б. 25-31

10. Мактаб ўқувчиларини халқ хунармандчилигига ўргатишда замонавий

таълим методларидан фойдаланиш //Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириў. – Нукус, 2020. – 2-сон. – Б. 42-46.

11.Шомирзаев М.Х. Мактаб ўқувчиларини халқ хунармандчилигига ўргатишда замонавий таълим методларидан фойдаланиш. //Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириў. – Нукус, 2020. – 3-сон. – Б. 42-46 (13.00.01. №20).

12.Shomirzayev, M.Kh. (2019). The ethical characteristics of traditional embroidery of Fergana valley people. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 7 (12). - P. 55-59.

13.Shomirzayev, M.Kh. (2019). Ethnic peculiarities of artistic embroidery of the peoples of the Ferghana valley. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*. -7 (12). -P. 966-969.

14.Shomirzayev, M.Kh. (2019). Local features of the traditional embroidery of the Ferghana valley. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*. -7 (12). -P. 970-973.

15.Shomirzayev, M.Kh. (2020). Education is personally focused technology. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8 (8), Part. 93-99.

16.Shomirzayev, M.Kh. et al. (2020). National handicrafts of Uzbekistan and its social – economic significance. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8 (8), Part III. 129-138.

17.Shomirzayev, M.Kh. (July, 2020). Technology of Educational Process in School Technology Education. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*. Impact Factor 5.366. -№ 02. -P. 212 - 223. (www.usajournalshub.com/index.php/tajssel).

18.Shomirzayev, M.Kh. (30 July, 2020). Developing Educational Technologies in School Technology Education. *The American Journal of Social Science And Education Innovations*, Impact Factor 5.26. -P.II/VII 51 - 57. (www.usajournalshub.com/index.php/tajet).

19.Шомирзаев М.Х. Бойсун қуроқчилик санътини ўргатишда тарихий аъналарнинг ўрни // Бойсун - моддий ва номоддий маданияти бешиги” мавзусидаги Халқаро илмий-амалий конференцияси. – Т.: Yangi nashr, 2018. - Б.62-67.